

A MESTER ÖZVEGYÉNEK NAPLÓJA.

VALAMI furcsa nagy nyugtalansággal ébredt ezen a reggelen. Hajnaltájon zavaros álma volt, korareggel félálomban még emlékezett reá, de mire felébredt, teljesen kiment a fejéből. Még korán volt és próbált elaludni, hátha visszatér egy pillanatra az álom. Ha nem is az egész, de csak egy kis foszlánya megmutatkoznék. Abból már össze lehetne állítani. De nem sikerült.

Mozdulatlanul feküdt és egyenletesen lélegzett, mert tudta, hogy az asszony már fent van és nem akart beszélgetni.

Néha összefüggő dolgokat, sőt folytatásokat szokott álmodni, ezeket szerette. Most valami különösen rendkívüli dolgot sejtett az álomban, de nem bírta visszaidézni. Hiszen ha el tudna aludni . . . akkor talán. De tudta, hogy legalább félhét van, nemsokára szól az asszony — mozdulni nem mert, hogy az órát megnézzé — s ez nem hagyta elaludni. Bosszankodott.

Ilyenkor, a felkelés előtti egy-két negyedórában már a munkájára szokott gondolni, ez is zavarta s nem, nem bírta visszahozni az álmot. Valami darabon dolgozott nyolc-tíz napja, kedv nélkül csinálta, jól tudta, hogy az ő igazi formája a regény és különben is hajánál fogva előrángatott dolog volt ez a darab, igazán tisztán pénz- és reklámkérdés. A kiadója biztatta fel, hogy most, összegyűjtött műveinek jubiláris kiadásával úgyis rengeteg hűhó, plakát, körkérdés, miegyéb történik, írjon egy darabot, akármilyet, egy füst alatt be lehet reklámozni azt is és nem valószínű, hogy most, huszonötéves munkássága tetején, sikerei derekán ne lehetne legalább egy ötvenes szériát elérni, még közepes munkával is.

Az asszony mellette volt a darabírásnak.

— Formája, vagy nem formája, fiam — mondta, — amit Meisl eddig mondott, az mindig jó volt, arra még sose fizettünk rá. Maga azt is mondta, hogy viccet írni szégyenletes dolog és végeredményben a Metropolis humorá-val többet keresett fél év alatt, mint a Hannibál ante portas-szal összesen. És nem esett le az aranykarika az ujjáról.

— És, hogy az Új utakon azt írta rólam, hogy . . .

— Hogy egy ilyen szemét kis sajtupapírba mit firkálnak össze az ifjú titánok, az, fiam, magát ne érdekelje. Ők is szeretnének keresni, egészen nyugodt lehet. És függetlenül ettől, maga tud darabot írni.

Ez mindig hatott. Ha tud, hát az más.

Érezte, hogy öt-hat perc lehet még hétig és kétségbeesetten kapasz-

kodott az álom után, de nem érte el. Kinnt az ebédlőben most komoly zengéssel elütötte az álló óra a hetet és az asszony megérintette a paplaron nyugvó kezét.

— Hét óra, fiam.

— Igen... köszönöm... jó reggelt, szívem.

— Jó reggelt.

A férfi megfordult és megcsókolták egymást.

Ez már így volt nagyon régen, talán tizennyolc-húsz éve. Minden reggel az asszony költötte fel és ő minden reggel ébren volt már félórával előbb, de azért hagyta, hogy felköltse. Az asszony szívvel-lélekkel ambicionálta ezt, hogy ő a test és a praktikus ész emellett a másik mellett s a férfi hagyta és megszokta már, belejött, hogy neki csak tíz cigarettát szabad szívni egy nap, mert a tizenegyedik megárt, este ágyban nem jó olvasni és a folytonos mozibajárás nem egészséges. Rábizta magát az asszonyra és ez kényelmes is volt, mert szinte úgy érezte, hogy teljesen felelősségmentesen jön-megy a világban, dolgozik s ha valami baj történnék, ott az asszony, az eligazítja az effélet.

Tizennyolc-húsz éve megvolt a munkarendje. Hét óra, szívem... akkor felkelt, nyolcig fürdött, tornászott, reggelizett és leült íróasztalához, ahol nem zavarták addig, míg magától elé nem jött déli egy órakor. Délelőtt más emberi lényt nem látott, mint reggel a feleségét, ujságot nem olvasott, postához nem nyúlt, nem telefonált...

Most egy kicsit visszadült és révetegen azt mondta:

— Rögtön, szívem, rögtön.

Az asszony fölült és a hangjában komoly ijedtség volt.

— Valami baja van?

— Nem, semmi, dehogy.

— Hét óra.

— Igen, mindjárt.

Ez tudniillik még nem fordult elő. De most hátradőlt és szemét a semmibe fúrta az elszállott álom után. Nem kelt fel, mert az ágyhoz kötöttnek érezte az alvást és az álmot, úgy érezte, hogy itt kujtoroghat az még valahol és talán elcsípheti.

Az asszony nem zavarta. Gondolkozik. Húsz éve nem fordult ugyan elő ilyen eltérés a napirendtől, de mindegy. Gondolkozik és az ő gondolkozása szent volt ebben a házban.

Az asszony egyébként nem tűrte meg a kilengéseket. Fiatalkorában voltak apró bogarai, hogy ő nem tud írni csak ilyen meg ilyen ceruzával, kis szelet papíron nem tud, csak nagyobbban, satöbbi, satöbbi, de az asszony letorkolta.

Vagy tud, vagy nem tud. Vagy készen van a fejében, amit le akar írni és akkor le tudja írni a falra is szénnel, vagy nincs készen és akkor menjen sétálni. Miféle hóbortok ezek! Nekem nem fog rothadt almát szagolni és a képeslapokban körkérdésezni, hogy csak féllábon állva, gramofon mellett tud dolgozni, nézd csak.

Akkoriban lázadozott, de most hálás volt érte az asszonynak, most, ötvenéves korában, mikor mindennap nyugodtan és elégedetten meg tudta írni a magáét és ihletben s más efféle hangulatokban nem bízott. Babona az egész. Bebeszélés. Az ihlet költőnek való, a költők azok igen, azok használhatják. De prózát nem lehet transzban írni. A prózához nyugalom kell, tiszta fej, kész anyag, bő jegyzetek, semmi egyéb.

Félnyolcig feküdt így, de nem jutott eszébe az a dolog. Ekkor felkelt.

— Valami izén gondolkoztam, szívem — mentegetődzött.

Az asszony szó nélkül megsimogatta, mint egy gyermeket. Ő is felkelt, reggelijét, fürdőjét ő készítette s a férfi sietve végzett vele.

— Nem tornászok — mondta idegesen, — majd pótolom este — és bement szobájába.

Egynegyed kilenc elmúlt és még tíz percet szánt rá, hogy gondolkozzon a dolgon. A szobája tulajdonképen egy sokablakos, hatalmas csukott veranda volt a kerti ház hátsó frontján. Az asztalával szemközti ablakokba színes üveget tétetett az asszony egyszer a születésnapjára, hogy ne zavarja az, amit szemközt láthat — ámbár szemben vele gyümölcsös volt és nem járt arra senki délelőtt. Akinek dolga akadt, az megkerülte a méhest, mert délelőtt nem szabad arrafelé motozni. Az ablakokat Steinkers Gusztáv festette és jórészt bibliai jelenetek voltak, finom, aprólékos munka.

Szemben ült az ablakkal és nézte. A felső hármas íven a napkeleti királyok mentek a csillag után. Azokat nézte. A tíz perc eltelt és az álom nem jött vissza. Emlékezett egészen régi, régi álmokra, de ez nem jött vissza.

Egyszer egészen fiatalkorában, mikor sokat kellett dolgoznia, krajcárokért jóformán — és néha kiszikkadt, nem volt mit írjon, — egyszer egy novellát álmódott s az sohasem halványodott el benne. Egy novellát, készen megírva. Azt álmódta, hogy leül és ír egy novellát. A novellában egy híres afrikai vadász valami vadembert hoz magával civilizált hazájába. A fogoly még szinte állati sorban van — kannibál vagy mi — s itt kiművelődik. És itt civilizált állapotában tudja meg, hogy mi az unalom. Vademberkorában, otthon, hazájában órákat és napokat ült a forró homokban, nézte a lábaujját és nem unatkozott. Guggolt a kókuszdiófa tetején és hallgatta a szél suhanását és nem unatkozott. Az esős évszak ha megjött, összetette a kezét a hasán és nézte, nézte, hogy hogy zuhog az eső, mindig egyformán, egyazon színben, ugyanazon a hangon és nem unatkozott. Itt meg egy szürke vasárnap délutánon felakasztotta magát unalmában.

Mindezt készen megírva álmódta és álmában kitűnő volt, nagyon tetszett neki, de ébren soványka dolognak látta, érdektelennek, naívnak és nem írta meg soha.

Kilenc óra régen elmúlt, ekkor erőszakkal nekifogott a munkának és háromnegyed tízig leírt néhány sort, de ízetlennek találta az egészet

és kihúzta : így nem beszélnek húsból és vérből való emberek, így színészek beszélnek a színpadon.

A naptárra nézett és látta, hogy elfelejtette elfordítani. Lapozott: augusztus 14, szombat — és sokáig nézte. Kicsit le-fel sétált és már tudta, hogy valami különös láz ez, ami fúti, valaminek kell történni, nem kint, de itt belül az agyában, a szívében, a vére mozgásában, legbelül készül valami . . . hiszen ez máskor is . . . tudta, hogy, hogy szokott bele-ragadni valami történés, mese, gondolat . . . amíg megfogamzik az írás... valahogy . . . de elszédült a cigarettától, elmelekedett, felállott, vizet ivott, sétált alá-fel: augusztus 14, szombat.

Alakokat járatott el maga előtt és apró eseményeket. Vonaton történt egyszer harmadik osztályon . . . talán tizenhét-tizennyolc éves volt, honnan, hova ment, nem tudta most már. Egy család ült vele a kocsiban, férj, feleség és egy négy-öt éves forma kislány és undorodott tőlük. A férfi — erdészféle, barna körszakállas, tömpe orra alatt keskeny és vértelen volt a szája s a szeme saszínű, vizes — ingujjra vetkőzött s gallérját, nyakkendőjét levetette. Az asszony lehúzta a cipőjét. Kövéres asszony volt, bogárszemű, nem is csunya, de olyan, mintha egy ordenaré, tízkrajcáros porcellánbaba megöregedett volna és a gyerek is olyan utálatos, mint ők és maszatos, folyton foglalkoztak valamivel, az ajtót kinyitották, becsukták, az ablakokat leeresztették és felhúzták, a függönnyel bajlódtak, a csomagjaikat rendezték, a kalauzt nyaggatták, hogy mennyi a pontos idő, mikor vagyunk itt meg ott, lesz-e késés s a gyereket produkáltatták.

— Mutasd be magad, na szépen mutasd be magad.

És a gyerek meghajolt — még egy öreg asszony volt a kupében, testes néni, kalapban, cérnakesztyűvel, — annak hajolt meg és elmotyogta a nevét. Ötvenszer elcsináltatták vele, ez volt a tudománya, de nem volt semmi kedves benne. Literes üvegben kávéjuk volt, pléhcsuporból itták és vajat mártottak kiflivel, meg az ujjukkal kenték egy papírról.

Egy kis állomáson a férfi leszállott és az asszony utána kiabált, hogy vegyen barackot. Mikor visszajött, azt mondta :

— Ötven fillért kérnek egy kis csomagért s három van benne. Nem vettem. — Vastag rézlánc csüngött a mellényén s mozdonyos, vasutas óráját szarvashórtokban tartotta.

A cérnakesztyűs öregasszony vett két barackot s magyarázta :

— Darabonkint is adják, tizenhat fillér.

— Tizenhat ? Na ott veszek én is — és elszaladt, de közben indult a vonat, hát visszajött. Ő meg kiszámította, hogy ha darabja tizenhat, akkor három darab negyvennyolc, két fillér az egész diferencia. S nézte az embert, amint ott ült és újságot olvasott, melybe a kávécsüveg volt takaragatva és politizált, nagyhangú véleményeket mondott, elégedett volt magával és családjával, sonkát is evett s almát és ő utálta. Most, hogy az ablakot elnézte és erre az emberre emlékezett, Judásra gondolt — ámbár az nem volt az ablakra festve.

Egy utcai köszörűsre emlékezett, aki ott állott a sarkon, dolgozott és gyermekek báméskodtak körülötte tátott szájjal. Közben egy férfi jött, afféle elegáns ember, jótartású fiatal leánnyal és lefényképezték a köszörűst. Egyszer meg az utcán, igen, az is régen volt, nagy tolongás, rendőr meg minden odament és egy ember feküdt a járdán, összeesett, biztosan szívszélhűdés. Vörhenyes szakállú öreg csavargó volt, egyik keze a mellén, a másik ökölben elnyujtva messze, nyitott szeme fátyolos kék és nézett a semmibe, rongyos ingéből egy foszlányt meg-meglibentett a szél s öreges, drótkeretű szemüvegét — egyik szára spárgából volt — odatette a rendőr mellére, az hozzá tartozik. S az emberek iszonyattal állottak körülötte: a poklos Lázár volt ez — gondolta most — az, Lázár — megállott a szobában le-fel jártában: miért jön elé folyton az evangélium: Lázár . . . Judás . . . Az ablak miatt persze s leült szemben az ablakkal, sokáig nézte, aztán tizenegy óra felé lement a kertbe.

A főúton ment végig a forró napsütésben, lassan és hátratett kezekkel, aztán leért a hársak közé és a tisztás felé tartott, ahol a kertész hintát állított fel a maga gyermekeinek. A gyerekek ott hancuroztak a hinta körül. A legnagyobbik, hétéves fiú, boglyas, kis szőke kölyök várat épített homokból és a két kisebb, egy fiú meg egy leány, hordták neki a falevelet, száraz gallyakat, azzal bélelték a várat és a vizet. Aprókat szólva totyogott a két gyermek jobbra-balra s a nagyocska komoly képpel guggolt a munkája előtt, nem vették őt észre s így megállott a szélső fák között, sokáig nézve őket. Neki nem volt gyermeke, régen nagyon fájt ez, de már beleszokott s most csak állott és nézte őket. A fiúban határozottan felismerte az apját. Ugyanaz a nézés a szemében, csak persze tisztább, ártatlanabb és a nyugodt tempós mozgás is az apjáé.

Delet harangoztak lennt a faluban, mikor megfordult és elment a nagy bükkfáig, ott megtámaszkodott és jó fél óráig nem is mozdult. Akkor tovább ment egészen le a kert végébe a drótkerítésig, amelynek cementaljában már a patak futott tova és a patakon túl az országút igyekezett a város felé. Igen, ott a dombokon túl, alig egy-két futamatnyira már a város következik, tiszta időben, korán reggel idáig elhallatszik a gyárak dudája, ahogy felüvöltének egymásután, munkába parancsolván az embereket. Ő, jól ismerte a szavukat, — szél indult a falu felől és megsusogtatta a fákat, csepp felhőt hozott valahonnan, — jól ismerte s gyűlölte őket; nyomorult ifjúságának muzsikája volt ez, mikor beláthatatlanul messze esett tőle villa, kert, a kertész gyermekei, a tiszta ruha, fürdőszoba, húsétel, feleség, titkár s komor és vigasztalan reggeleken belebödült az álmába a gyárkürt és nyakába posztódarabot csavart, zsákrongyba pólyálta a lábát és ment vakon és süketen a dühtől, ment a hang után . . . Valami töltés . . . vasúti töltés, ott kapaszkodtak fel . . . mert sok embert termettek a kültelki utcák, férfiakat és asszonyokat és gyermekeket ontottak a szalmazsákok és itt a töltésen megtorkoltak és komoran nekidülledve a szélnek, mentek előre, mint egy csorda — ez a kép régen volt, talán harminc éve elmúlt, — kevés szó esett s az arcok

gyűröttek voltak és a lábak nehezek és a töltésen túl ott várt a gyár . . . Befűtve dohogott, piszkos gőzöket, leveket és füstöket pöfögött, várta a csordát és benyelte azt. Csak úgy félig-meddig tudta, hogy hűvösödik, amint ott áll és a város felé néz — hűvösödik, valahol mennydörög, a felhők elvették már a napot és egy-két esőcsepp koppant a leveleken. A város felé nézett és nem tudta tisztán megfogalmazva, csak érezte valahol belül, hogy elárulta a multját, elárulta azokat, akikkel akkor, abban a messzi városban egy csordában dübörgött fel a töltésen — elárulta őket huszonöt esztendő munkásságával, megtagadta őket minden sorral s egy mondata nem volt számukra. Akkor régen, ifjúi dühe naivságában, valami szimfóniát vagy mit akart írni, «A nap és a gyárkürt» volt a címe, de nem írta meg . . . És semmit nem írt meg abból, ami akkor a szívét égette. Hónapok, évek keserőségei hova multatok el tőlem ? . . . — megcukrozva és virággirlandokkal ékesítve kerültek nyomtatás alá, meghamisítva és felvizezve s a kertész gyermekei — kezit csokolomot köszönnek. És ha azoknak a rongyosoknak a lelke eljönne hozzá halála óráján és számon kérnék tőle : mit tettél értünk, hogy megismerjenek ? — mit felelne ? — Ha eljönne Král Károly lelke, akit elkapott a transzmissziós szij és száz darabban kente a falhoz és Grünwald a német mester, aki nem akarta két pillanatra leállítani a motort, míg szegény Král a szíjat . . . és emiatt . . . és aztán találkozott vele éjjel . . . csatangolt a gyár körül, a szeme kidüledt és tébolyult lángok égtek benne és azt kérdezte tőle: «Mondja, fiam, úgy-e nem én öltem meg Král Károlyt ?» És később bevitték a bolondokházába. És mind mind a többiek, akikkel közös volt a sorsa akkor régen, ha számon kérnék az életüket, amit feltártak előtte akkor régen, neki, akinek megadatott az Úristentől, hogy életüket teregessen a világ lelkiismerete elé, mit felelne ? Mit felelne ?

Zuhogott az eső és két csendőr ment el az országúton, sietve a falu felé. Fent birkóztak a fellegek és sötét lett köröskörül, villámok cikáztak, robajlott az ég és ott állott a kerítés mellett hajadonfővel. És a falu felől akkor egy ember jött. Meztláb jött az ember és targoncát tolt maga előtt, a targoncán egy láda, kiszolgált katonaláda, zárja nincs, kötéllal átkötve s az emberről rongyok lógtak, valami zsakettféle, spárgával a derekán megkötözve, de a szél tépte-huzigálta s bozontos rőt szakálla volt az embernek, a víz cseppegett róla, asszony jött mellette, ölben gyermeket hozott mint egy csomag rongyot és a gyermek sirt. Villám hasított keresztül az égen és vakító lánggal rohant alá, irtózatossá csattanás, aztán hirtelen csend lett és az ember, aki a targoncát tolt, beszólt neki a drótkerítésen át a parkba, az úrnak, neki : «Dicsértessék a Jézus Krisztus» és mentek tovább a város felé.

. . . Dicsértessék a Jézus Krisztus . . . talán papnak nézte, ahogy ott állott és utánuk bámult. Új villám jött és mintha ketté osztotta volna a világot előtte az égtől a földig, mintha meghasadt volna az égbolt és a kapun át meneteltek ők hárman a város felé : rongygombolyagok, szembe feszülve a széllal. Honnan jönnek ? Hová mennek ? Miért s mi

vár reájuk? És íme — mormolta Mátéval — a templomok kárpítja ketté hasada a felitől fogva mind az alsó részéig és a föld megindula és a kősziklái megrepedezének . . .

— Halló — a kertész rohant elő a fák közül s visszaszólt hátrafelé :
— Halló ! Nagysága kérem . . . itt van !

S a felesége is jött, futva bukácsolt a sotteres úton, esőköpenyben.

— Nahát! Van magának egy csepp esze?! De ilyet! Hát gyerek maga, vagy mi?

S hagyta, hogy cipeljék, megmosdott, szárazba öltözött s az ebédnél, hogy forró leves párája az orrába csapódott, nagyott tüsszentett.

— Egészségére — mondta a titkár, a szőke fiatal fiú, a haját közepén elválasztva hordta, — egészségére mester — mondta rajongva s az asszony rászólt :

— Most meghűlt, persze ! Legjobb volna, ha délután lefeküdne.

— Á, dehogyis — s alig figyelt rájuk.

A titkár referált közben a postáról s eyebeokról. Martiner elküldte az angol gyűjteményes kiadás címlapját, de nem akar érte pénzt elfogadni a kiadótól, inkább dedikált fényképet akar, stb.

— Nem eszik spenótot? — kérdezte a felesége.

— Nem, köszönöm . . .

— Egyen csak — s már tett is a tányérjára, — a spenótban sok a vitamin és tisztítja a vért. Ezt egye meg — s egy tükörtojást is tett a tetejére.

— A mester fáradtnak látszik — mondta a titkár.

— Ó dehogy . . . — s bosszantotta ennek az embernek a feltétlen rajongása, a «mester», mi az, hogy mester . . . Almat evett s a magokat elgondolkozva rágogatta, a héját kiköpte a tányérra. Egy az abroszra esett s az asszony késhegygel a tányérra pöccentette.

— Erről leszokhatna, fiam.

Letette a magot s alig várta, hogy felálljanak az asztaltól. Határtalan szeretet égett benne most minden és mindenki iránt és utálta, gyűlölte ezt a kettőt maga mellett.

— Nem fekszik le? Feküdjön le.

— Nem — tiltakozott ijedten, — valami . . . dolgom van . . . s kezét csókolt, a titkárral kezét fogott, bement a szobájába és leült az asztalhoz.

Papirokat teregetett ki, egy-két feljegyzést vetett oda a mesterség gyakorlatával, apró szavakat, amik mögött fejezetek húzódtak meg és meg is nyugodott.

Felállott, az egyik ablakszárnyat kitárta, az eső már elállott, a nap kisütött s jó, esős földszagot hajtott be a szellő. Visszaült.

Egy csomó papírt megpörgetett, néhány lapot vett még hozzá a fiókból — ezen majd elkezdí ! És jól tudta, hogy ez nagy lesz. Illetve *ez lesz a nagy!* S mosolygott is és a tintatartó rézfedelében meglátta, hogy mosolyog s játszott kicsit vele. Aztán felírta a címet : «Emberek az ég alatt». Még sosem volt meg benne cím ilyen tisztán, világosan, hányszor

nem is tudott címet adni csak utólagosan, baráti, kiadói tanácskozások után, de ennek ez a címe : Emberek az ég alatt. Föléje ezt írta apró betűkkel — szokása volt — «Isten nevében». S a jobb sarokba . . . augusztus 14, szombat».

* * *

Erről a napról a következő feljegyzések találódnak a Mester elhalt özvegyének hátrahagyott naplójában :

Augusztus 14. Szombat. Ma nehezére esett fölkelnie. Olyan, mint egy gyerek. Kiment az esőbe és egészen átázott. Ebédre húsleves volt, sertéskaraj párolt káposztával, spenót tükörtojással, sajtos makaróni és gyümölcs. Ma ismét tudatára jöttem annak, hogy a Mester szereti az almamagokat rágogatni. Érdekes, hogy ezt az adatot ő sohasem közölte velem s irodalomtörténészeink nem érintik sehol, még az annyira pontos Telemérinél sem találtam erről egy sort sem. Valószínűleg valami belső lelkikényszer hatása alatt titkolni igyekezett. A magokat a felső ajka alá gyűjtötte, onnan egyenként szedte elő, a belét megette, a héját kiköpte. Figyelmeztettem rá, hogy ne tegye ezt. Érdekes, hogy spenótot nem akart enni, azonban sikerült őt rábírnom erre, előadván, hogy a spenótban sok a vitamin és vértisztító hatása van. Kedvemért megette a spenótot. És egy tükörtojást is. Csak nekem adatott meg ezeket látni és feljegyezhetni, nekem, aki közvetlen közelében éltem a nagy embernek és így alkalmam volt sok emberi gyengeségét ellesni, amelyek egyébként örökre titokban maradtak volna. NB. A spenót vajjal volt elkészítve.

Török Sándor.

MENNYI FÖLD!

*Mennyi föld! mennyi föld!
Mennyi tarka-barka föld!
Sárga föltek, zöld terek,
rajta dolgoz emberek!
Ott egy halvány szénaboglya,
itt egy tölgy ül álmodozva,
ott egy régi jegenye
és növendék gyermeke.*

*Most a róna síkja süllyed
s véle lejtének a füvek:
bárhová zúg vonatom,
őket el nem hagyhatom.
Dél van, jorrón süt a Nap,
mindenütt fest árnyakat,
árnyakat fest fák alá . . .
Minden árnyék csendes árok,
melyben benne ring halálsod.*

(Debrecen).

Gulyás Pál.